

УДК 37(09):37.015.31:17.022.1

Пода Вікторія Миколаївна,*аспірант Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів*

ВАСИЛЬ ЗЕНЬКОВСЬКИЙ ПРО РОЛЬ СІМ'Ї В ДУХОВНО-МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДИТИНИ

Стаття присвячена аналізу поглядів В. Зеньковського на роль сім'ї в духовно-моральному вихованні дитини на різних етапах становлення її особистості.

Ключові слова: *духовність, духовно-моральне виховання, релігійність, сім'я, сімейне виховання.*

Пода В. Н. Василий Зеньковский о роли семьи в духовно-нравственном воспитании ребенка

Стаття посвящена аналізу взглядов В. Зеньковского на роль семьи в духовно-нравственном воспитании ребенка на разных этапах становления его личности.

Ключевые слова: *духовность, духовно-нравственное воспитание, религиозность, семья, семейное воспитание.*

Пода V.M. Vasyl Zenkovskyi about family role in spiritual and moral education of a child

The article is dedicated to the analyses of Zenkovskyi's views on the family role in the moral and spiritual education of a child at its personality stages formation.

Key words: *spirituality, moral and spiritual education, religiosity, family, family education.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Провідним компонентом у загальній системі виховного процесу є питання духовності. Саме це обумовлює актуальність проблеми духовно-морального виховання дітей та молоді. «В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визначення й освоєння етичних основ християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучено протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення до них. У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді» [1, с. 33]. Отже, виникає потреба в залученні до виховного процесу цінностей християнської моралі, у визначенні на її засадах цілей, змісту, форм і методів формування морально-духовної спрямованості особистості. І саме родина як природний і постійний чинник покликана в першу чергу формувати духовність і моральні якості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема духовного виховання дитини була центральною в працях відомих вітчизняних педагогів Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, К. Ушинського, В. Сухомлинського. Основна увага сучасних дослідників зосередилась на вивченні духовних цінностей як мети виховання (А. Богущ, О. Вишневський, Н. Миропольська, О. Сухомлинська), впливу сім'ї на духовне становлення дитини (К. Журба, Л. Пovalій), використанні християнської етики як ефективного засобу виховання (І. Кушак, М. Мельничук). На значущості релігійного компоненту в духовному вихованні наголошували М. Грушевський, І. Огієнко, С. Русова, Н. Чернуха. Роль сім'ї у вихованні дітей обґрунтував Я.А. Коменський. На думку видатного педагога, людина містить дві складові: душу й тіло, й про тіло потрібно турбуватися так, «...щоб воно стало житлом, здатним і достойним безсмертної душі», а душа – «головна частина людини» [2, с. 4]. Педагоги-філософи Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковорода та ін. відводили значну роль впливу матері на дитину, ставили виховання під доглядом матері на перше місце. Видатний представник російської педагогіки кінця XIX – поч. XX ст. П. Лесгафт у праці «Сімейне виховання дитини та його значення» зазначив, що сім'я є одним із найголовніших чинників у вихованні дитини [3]. Ця праця є актуальною і в наш час, адже сімейне середовище визнане одним з головних факторів формування особистості дитини. Про роль сім'ї у вихованні дитини переконливо говорив В. Сухомлинський. Він уважав, що саме батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей. Цілісною концепцією виховання, заснованою на віровченні православної церкви, є система релігійно-морального виховання Василя Васильовича Зеньковського, яка акумулює духовно-моральні, культурно-історичні та національні традиції й здобутки психолого-педагогічної науки. І попри те, що в останні роки стали з'являтися окремі наукові розвідки науковців, присвячені різним аспектам діяльності В. Зеньковського, його погляди на роль родини в загальному контексті духовно-морального виховання особистості залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Мета статті – розкрити сутність основних ідей щодо ролі сім'ї в духовно-моральному вихованні особистості на основі аналізу праць видатного мислителя й релігійно-громадського діяча, філософа, психолога й педагога В. Зеньковського.

Виклад основного матеріалу статті. Василь Васильович Зеньковський значну увагу в своїй творчості приділив питанню релігійно-морального виховання в сім'ї. На його думку, зустріч дитини з церквою має починатися саме в родині: духовне багатство родини часто значно більше, ніж ми усвідомлюємо; ми не вміємо, а часом і не хочемо використовувати все те, що нагромаджує родина [4].

Сім'я є єдиним соціальним середовищем у ранньому дитинстві. Увесь світ дитина сприймає саме через призму родинних стосунків, адже сім'я є для дитини головним провідником релігійних почуттів. Родина духовно збагачує дитину, розвиває її релігійні сили. Саме в християнській сім'ї, вважає В. Зеньковський, розкривається її велика таємниця «духовного шляху як шляху до Бога». Розвиток духовних сил дитини не потребує зусиль, якщо родина сама живе духовним життям, – і з іншого боку, воно не піддається ніяким упливам, якщо сім'я духовно спустошена.

У формуванні духовного життя дитини дуже важливо, щоб це здійснювалося не під контролем та нав'язуванням родини, а «на просторі». Навіть дитяче каяття, говорив В. Зеньковський, має творчу силу, коли воно вільно й широко народжується в дитячій душі. А нав'язане батьками – стає непотрібне й шкідливе. Дитина сама повинна знаходити в собі бажання жити духовним життям, воно не повинно бути лише звичкою. Дуже часто батьки, учителі, вихователі прагнуть, щоб діти набули низку зовнішніх навичок, часто не пов'язуючи їх із внутрішнім світом дитини. Однак, складність духовно-морального виховання в родині полягає саме в тому, щоб уникнути нав'язування релігійного життя. На думку вченого, потрібно багато терпіння та розуму, щоб дати змогу дитині самій пізнати неправду в її діях. Тільки привчаючи дитину до волі й відповідальності, можна зміцнити її духовне життя.

У ранньому дитинстві розвиток духовного життя в дітей спирається на чистоту й невинність дитячої душі. Внутрішній світ дитини відкритий і має повну свободу проявів. І попри помічені у дітей у цей період зародки пристосовуваності й нещирості, усе це загалом ще не відіграє значної ролі в їхньому духовному розвитку. В. Зеньковський вважав, що спрямовувати дитину у вчинках повинно «серце», яке має живе відчуття Бога. Проблема дорослих у тому, що вони не чують «гімн Богу», який дитина несвідомо співає в глибині своєї чистої душі [5, с. 30–31].

На думку педагога, батькам потрібно багато терплячості, розуму й прозорливості, щоб дати дитині можливість самій побачити неправду в якійсь дії, розрізнити свободу й свавілля. Водночас, не привчаючи до свободи й відповідальності, не можна дати простору для зміцнення духовного життя дитини [4, с. 95].

Звертає увагу В. Зеньковський і на помилки дорослих. Більшість помилок пов'язана з тим, що батьки поспішають сформувати в дитини зовнішні навички, не пов'язуючи їх з внутрішнім світом, часом навіть ігноруючи його. Як приклад, педагог наводить молитву. У ранньому дитинстві діти охоче повторюють за дорослими слова молитви, хрестяться, цілують іконки. Однак необхідно ще відкрити душу дитини для молитви, а не лише вуста. Щоб уникнути цих помилок, В. Зеньковський радить батькам не лише бути присутніми, але й молитися разом з дитиною, адже молитва батька й матері так глибоко вкарбовується в душу дитини, що готує духовне підґрунтя на майбутнє [4, с. 98].

Школа – це нове соціальне середовище, яке діти почитають сприймати як більш цікаве, багатше. Нове середовище ніби бере в полон дитину не духовною, а життєвою різноманітністю. У цей період дуже важливо, вважає В. Зеньковський, зберегти попереднє духовне життя в його глибині й змістовності. Для цього замало спільної домашньої роботи – треба постійно спілкуватися з дітьми, залучати їх до турбот і труднощів родини, давати відповідальні завдання. І якщо діти не з примусу, а самі підуть на це, то за умови грамотно створеної духовної атмосфери, дійсного збереження свободи дитячої особистості, досягти цього буде нескладно [4, с. 103].

У підлітковому віці справжнього живого задоволення не дає дитині ні школа, ні церква, ні родина – соціальне середовище. Тому в цей період, на думку В. Зеньковського, батькам треба бути надзвичайно обережними у втручанні родини в особисте життя підлітка, адже найменша похибка може духовно відгородити його від сім'ї. Оберігати свободу підлітка, бережно ставитися до нього, не примушувати, не докоряти – лише такі дії дадуть змогу створити в родині світлу духовну атмосферу, в яку захочеться повернутися «блудному сину». Не варто вимагати відвідувати храм, обов'язково молитися. Якщо підліток відчуває, що родина хвилюється з приводу його релігійної недбалості, але не докоряє йому, – цим сім'я досягає набагато більше, ніж прямо втрутившись. В. Зеньковський дає пораду батькам підлітка: як би важко не було втриматися від реакції на неправильну поведінку, пам'ятати треба про найголовніше – серце підлітка і його духовний світ [4, с. 114].

Висновки. Отже, дослідження й аналіз поглядів В. Зеньковського на духовно-моральне виховання дитини дають можливість зробити висновок про те, що сім'я є джерелом і середовищем формування морально-духовної активності дитини. У цьому процесі надзвичайно важливим є не стільки застосу-

вання певних методів і прийомів, скільки організація спільної морально-духовної діяльності, у якій задіяна чуттєво-емоційна сфера дорослих і дітей. Перспективами подальших досліджень є вивчення виховного потенціалу сім'ї: її загальнолюдської культури, духовно-релігійних почуттів, національних і вітчизняних традицій, родинних надбань пошани до соборності та авторитету різних поколінь.

Література:

1. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. – К. : Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. – 43 с.
2. Избранные педагогические сочинения : [в 3 т.] / Я. А. Коменский ; под ред А. А. Красновского. – М. : Учпедгиз, 1939–1941. – 3 т. – (Педагогическая библиотека).
3. Лесгафт П. Ф. Сімейне виховання дитини і його значення / П. Ф. Лесгафт. – М. : Педагогіка, 1991. – 176 с.
4. Зеньковский В., протопр. О религиозном воспитании в семье / В. Зеньковский // В Доме Отца Моего. – М., 2001. – С.67–124.
5. Рогозянский А. Как избежать ошибок в религиозном воспитании детей / А. Рогозянский. – СПб.: Статис, 2000. – 94 с.